у гімназії засобів і просив грошей. Доповідав, що поляки руйнують школу, викололи Шевченку очі і взагалі посіяли страшне невдоволення в народі. Про поляків я доповідав, відповідаючи на питання Петлюри. Відгук мій про поляків, яких я назвав сволотами, Петлюрі не сподобався і за це він мені відповів, що я заражений більшовицьким духом, а ще й українець» [7, арк. 42].

У наші часи на честь Головного Отамана Армії УНР, як відзнака його заслуг перед Україною, вулиця полковника Бойка (Іван Бойко, двічі Герой Радянського Союзу, гвардії полковник Червоної армії, командир 69-го гвардійського танкового полку та 64-ї гвардійської танкової бригади) у м. Козятин 23 вересня 2022 року була перейменована на Симона Петлюри [9].

Таким чином, діяльність С. Петлюри як Головного Отамана Армії УНР та голови Директорії УНР була найтіснішим чином пов'язана з містом Козятин, – важливим залізничним вузлом сполучення та адміністративним, економічним і культурним центром України. В історичних джерелах та мемуарній літературі зафіксовано, принаймні, чотири випадки перебування С. Петлюри у місті залізничників (грудень 1918 року, двічі у серпні 1919 року та травень 1920 року), під час яких вирішувалися важливі для країни питання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська З. В. Наша історія: Адміністративно-територіальний устрій, суспільно-політично історія Козятинщини в контексті історії України з найдавніших часів до сьогодення. Вінниця: Вінницька картографічна фабрика, 2013. 912 с.
2. Гай-Нижник П. П. Повалення Гетьманату П. Скоропадського: підготовка та здійснення (1918 р.). *Гілея.* 2011. № 47 (5). С. 18–29; № 48 (6). С. 88–99; № 52 (спецвипуск). С. 5–15.
3. Генерал Мирон Тарнавський. Спогади. Львів: Червона Калина, 2008. 162 с.
4. Ґен. Антін Кравс. За українську справу. Спомини про III. корпус У.Г.А. після переходу за Збруч. Відп. ред. Петро Пасіка. Львів: Видавнича кооператива «Червона Калина», 1937. 99 с.
5. Головний Отаман у Київі. *Наш шлях* (Кам'янець-Подільський). 1920. 30 травня. С. 2.
6. Демянчук М. Два концерти Соломії Крушельницької (Спогади). *Самостійна Україна.* 1967. № 4. С. 31-32.
7. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 14160.
8. Маркітан Л. П. Симон Петлюра та його родина в кіно- і фотодокументах. *Український історичний журнал*. 2004. № 4. С. 71-81.
9. Удвуд О. То на честь кого була названа вулиця? *RIA Козятин.* 2023. 9 лютого.

Валерій Рекрут

УЛЮБЛЕНЕЦЬ «ЗАЛІЗНОГО ФЕЛІКСА» ЛЕОНІД ЗАКОВСЬКИЙ: ПОДІЛЬСЬКІ СТОРІНКИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕКІСТА: РІК 1921.

Анотація. *У статті висвітлюється злочинна діяльність керівника Подільської губернської надзвичайної комісії Заковського Леоніда Михайловича (Штубіса Генріха Михайловича, 1894-1938) та аналізуються матеріали масштабної операції вінницьких і гайсинських чекістів проти учасників небільшовицької політичної організації.*

Ключові слова: *надзвичайні комісії, Л. Заковський, Гайсин, І. Петрунь, «Позапартійна група вільних соціалістів», політичні репресії.*

Valerii Rekrut

A FAVOURITE OF "IRON FELIX" LEONID ZAKOVSKY: PODILLIA PAGES FROM A CHEKIST'S CRIMINAL ACTIVITIES: 1921

Abstract. *The article examines the criminal activities of Leonid Mikhailovich Zakovsky (Henrikh Mikhailovich Shtubis, 1894–1938), head of the Podillia Provincial Extraordinary Commission, and analyses materials relating to a large-scale operation conducted by Chekists from Vinnytsia and Haisyn against members of a non-Bolshevik political organisation.*

Keywords: *extraordinary commissions, L. Zakovsky, Haisyn, I. Petrun, "Non-Party Group of Free Socialists", political repression.*

Зазначимо, що вступаючи в новий 1921 р. вожді РКП(б) не збиралися змінювати політику тотального терору на окупованих територіях України. Навпаки – вимагало від окупаційних органів влади посилити боротьбу з явними й потенційними ворогами диктату партії російських більшовиків. Тому й не дивно, що найголовнішим завданням Подільського ревкому та всіх інших силових органів стала боротьба проти так званих небільшовицьких партій і «*політичних банд*». Керманичі пролетарської революції глибоко усвідомлювали, що такі та їм подібні формації безпосередньо загрожували утвердженню окупаційної влади.

Для активізації заходів більшовицьких репресивних органів проти найбільш войовничої політичної сили став гучний судовий процес над діячами ЦК Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Зважаючи на те, що в лютому 1920 р. лідери українських есерів відмовилися від збройної боротьби проти більшовиків, судове процес переслідував пропагандистську мету: мав стати показовою розправою провідної партії над політичними опонентами. Заодно організатори гучної розправи намагалися дискредитувати ідеологічну платформу УПСР через діяльність її окремих членів. Судове засідання відбулося в Києві 22-30 травня 1921 р. й за рішенням Надзвичайного революційного трибуналу до відповідальності було притягнуто 5 членів ЦК УПСР, які перебували в місцях ув'язнення: В. Голубовича, І. Лизанівського, Н. Петренка, І. Часника, Ю. Ярослава та ін. За ухвалою трибуналу члени ЦК УПСР засуджувалися до ув'язнення строком на 10, а члени губернських к-тів УПСР – на 5 років. Однак, зважаючи на амністію, оголошену 5-м Всеукраїнським з'їздом рад, термін ув'язнення для членів ЦК УПСР було скорочено до 5-ти років. Через кілька місяців всі засуджені були повністю амністовані [1, арк. 129].

Зазначений вище гучний політичний процес у Харкові не міг не зачепити амбіцій завзятого авантюриста, новопризначеного керівника Подільського губернського відділу НК Л.М. Заковського. Обіймаючи в 1920 – на початку 1921 рр. в Одесі відповідальні посади (нач. секретно-оперативної частини губ. ЧК та члена її колегії), він зарекомендував себе в якості сценариста і жорстокого ліквідатора міфічних «*контрреволюційних організацій*» Виконуючи наказ Ф. Дзержинського, котрий, перебуваючи в Одесі в червні 1920 р., вимагав негайно «*активізувати боротьбу з контрреволюцією*», Л. Заковський, як начальник оперативного відділу губ. ЧК, виявив неабияку завзятість і показав усю сутність

своєї людиноненависницької натури. За даними дослідників, серед жертв розстрілів було чимало членів одеської «Просвіти» та громадян, котрих без жодних доказів звинувачували у причетності до міфічних «*петлюрівських організацій*». У 1920 р. в Одесі під безпосереднім керівництвом Л. Заковського. За 11 місяців совєцької влади чекісти заарештували 10225 чоловік. Із них: розстріляно – 1418; відправлено в концтабори – 1558; звільнено – 4644 ч., а доля інших невідома [2, с. 29-30].

Вочевидь, що за криваві заслуги перед РКП(б) колишній начальник Одеського НК С. Реденс та чинний на той час очільник Макс (Мендель) Дейч рекомендували колегу-ката Л. Заковського на підвищення по службі. Звісно, про його успішну діяльність в Одесі знав голова ВЧК Ф. Дзержинський, який обожнював негідника за його рішучість і кровожерливість. Тому «*залізний Фелікс*» санкціонував призначення Л. Заковського на посаду керівника Подільської губ. НК [3, с. 150].

Приступаючи до висвітлення діяльності в 1921 р. надзвичайних органів на території Поділля, важливо звернути увагу на певні особливості й специфічні умови для виконання їхніх функцій. На наш погляд, найбільш реальну картину щодо особливостей оперативної роботи чекістів на Поділлі змалював новопризначений очільник губ. НК Л. Заковський. За його твердженнями, статус «*…прикордонної губернії з найбільш підкупними і в той же час найбільш злими і доступними, як зброя імперіалізму, наші вороги – Румунія і Польща, – з іншого надмірна кількість заселеної в губернії найбільш шовіністичної зі всієї України петлюрівської інтелігенції, якв зуміла зберегти свій вплив на масу темного селянства – все цез зробило Поділля плацдармом бандитських зграй та ареною політичної боротьби і таким чином надавало роботі на Поділлі характер найбільш відповідальної, серйозної й небезпечної*» [4, с. 5].

Приступивши з 21 березня 1921 р. до роботи, Л. Заковський добре знав, що на території губернії авторитет партії українських есерів був на надзвичайно високому рівні. Тут суттєву підтримку мала ідея утворення Української соціалістичної республіки, яку насаджували так звані комуністи-самостійники. До того ж, новоявлений начальник «*переконався*», що до часу його прибуття на посаду керівника Губернської надзвичайної комісії, цієї структури, фактично, не існувало. Тут діяли чекісти, які дозволяли собі «*…конфіскації майна, безпідставні арешти, притягування селян за справи і повстання, що відбувалися у 1918-1919 роках; дебоширство і пиятика були звичайними явищами…*» [5, с. 7]. Уповаючи на «*досвідчене око чекіста*», він кваліфіковано визначив, що на території Поділля активно діяло близько 30 антибільшовицьких політичних організацій чисельністю 25-300 членів, але жодної справи проти них не порушувалося [5, с. 6].

Звісно, така постановка питання в губернії, де «*політичний бандитизм*» набув значного розмаху й реально загрожував зміцненню окупаційної влади, вимагала від новоявленого очільника ГНК негайних і рішучих дій. Однією з таких справ, яка стала початком ліквідації політичних опонентів щодо панування РКП(б) на Поділлі стала розпочата на кінці червня 1921 р. масштабна операція вінницьких і гайсинських чекістів під назвою «Позапартійна група вільних соціалістів» [5, с. 80-94].

У політичній преамбулі чекістської розробки, спрямованої проти колишнього голови Гайсинського ревкому Івана Єфремовича Петруня (1899-1921), мова йшла про так звану «*контрреволюційну організацію*» «*укапістів*» (українських комуністів) та есерівських «*централістів*» (центральна течія УПСР), які, перейшовши на бік більшовиків, мріяли побудувати комунізм в Україні поза керівної ролі РКП(б) і незалежно від Російської федерації. В оприлюдненій чекістами декларації так званого «Союзу позапартійних соціалістів» значилося, що новоявлена група «*заколотників*» ставила за мету побудувати «*українську соціалістичну республіку вільних трудових рад*» [5,с. 91].

За версією чекістів, головною фішкою ідейних провідників «*чергової революції*» мала стати ліквідація будь-яких каральних органів і передача їх функцій народним судам. «*Вільні соціалісти*» категорично відмовлялися від будь-якої узурпації влади, адже «…*всяка диктатура, ліворуч і праворуч, веде до диктатури окремих особистостей і неминучого деспотизму, який першою чергою відчує на власних плечах робітник і селянин*» [5, с. 91].

Поштовхом для розробки масштабної операції проти «*вільних соціалістів*» стала зрада 22-літнього ад'ютанта отамана Лихо Я.К. Нестеренка, який добровільно явився в штаб особливого відділу 24-ї самарської дивізії, що дислокувалася в Гайсині. Це був уродженець села Комрат із Бессарабії (нині: адміністративного центру територіального утворення «Гагаузія» в складі Молдови). Перебуваючи в іпостасі старшого ад'ютанта, від відчув, що швидко настане час, коли якийсь летучий загін ЧОНу (частин особливого призначення) знищить повстанців та його разом з отаманом Лихо. Тому зрадник обрав шлях порятунку через співпрацю з чекістами. Пронирливий служака детально виклав «*особістам*» власні спостереження про стан повстанського руху на території губернії й назвав чимало прізвищ діячів з числа громадян повіту, які, на його думку, підтримували отаманів і намагалися встановити з ними контакти [6, арк. 12-12 зв.].

Гайсинські чекісти отримали подібну інформацію від В. Голенка – місцевого войовничого повстанця, колишнього помічника А. Волинця. Завербований В. Куровським ще в кінці 1920 р., зрадник зумів втертися в довіру проводирів повстанців і регулярно інформував гайсинських чекістів про місце дислокації загонів та їх наміри. Він детально виклав В. Куровському значний масив «*фактажу*» про підготовку військового перевороту за участі «*політичних банд*» під проводом отаманів Лиха, Гиви, Левченка, Хмари та ін. [7, арк. 72]. Від нього чекісти дізналися, що головним натхненником заколоту виступав уродженець містечка Ладижина 22-літній український комуніст І. Петрунь, який значився в числі провідників ідеалів пролетарської революції на території Гайсинщини. Зрадник проінформував чекістів, що вказаний ним молодик у 1919 р. обіймав посаду голови Гайсинського ревкому, в 1920 р. очолював повітовий військовий комісаріат та керував аналогічною установою в Брацлавському повіті. В лютому 1921 р. колишній військком перебрався до Вінниці, де посів крісло голови повітового виконкому. За даними В. Голенка, високопосадовець І. Петрунь користувався авторитетом в губернському центрі та проводив там активну роботу щодо організації так званого повстанського

комітету. На теренах Поділля під проводом І. Петруня найближчим часом мав відбутися «*державний переворот*» [7, арк. 72].

Не викликає сумніву, що «*гарячі*» матеріали, отримані від Я. Нестеренка та В. Голенка, підсилені оперативними даними тамтешніх «*освідомів*», негайно лягли на стіл Л. Заковському. Як досвідчений майстер розробки масштабних операцій проти «*контрреволюційних організацій*», керівник НК чітко усвідомив, що не варто обмежувати географічні межі операції тільки територією одного Гайсинського повіту, адже майбутня акція не буде мати потрібного резонансу й не складе враження на високе начальство в Харкові, а головне – в Москві. Не викликає сумніву, що Л. Заковський доповів вищому партійному й службовому начальству, що на території Поділля виявлена підпільна позапартійна група небільшовицького спрямування, яка веде інтенсивну підготовку до здійснення «*державного перевороту*» силами повстанських загонів. Тому, за версією очільника ГНК, у структурі майбутнього «*заколоту*» з'явився підпільний губернський повстанський комітет Правобережжя України під керівництвом І. Петруня, який начебто готував повстання за участі отаманів Лиха, Гиви, Левченка, Заболотного, Хмари та ін. Утворені комітетом військові формування спільно із загонами названих вище отаманів мали встановити на території губернії владу «*вільних совєтов*» та розгорнути повстанський рух проти московських комуністів на всій совєцькій Україні [5, с. 93]

Слід зазначити, що здійснення масштабної «*контрреволюційної операції*» подільські чекісти запланували у спілці з оперативниками особливого відділу 24-ї самарської дивізії. Так, за наказом очільника Подільської НК Л. Заковського місцеві чекісти й «*особісти*» 24-ї дивізії здійснили низку арештів 25 червня 1921 р. під час роботи ІІ-го з'їзду совєтов Гайсинського повіту. За звітними даними, 26 червня робота з'їзду була дезорганізована діями оперативників особливого відділу 24-ї дивізії, які у розпалі засідання заарештували першого секретаря парткому, керівника оргбюро Н. Коврика та ще декількох учасників зібрання. Серед них до камер особливого відділу 24-ї дивізії та в'язниці місцевих чекістів потрапило чимало високопосадовців партійних і виконавчих органів влади. Загалом, чекісти заарештували понад 50 службовців різного рангу. Зокрема, був заарештований Ф. Силицький – очільник військкомату, О. Прикот – його заступник та ще низка відповідальних посадовців цієї установи (Д. Чорний, В. Хрулєвич та ін.). До того чекісти вже знали, що організація перебувала під керівництвом губернського високопосадовця І. Петруня, мала свої філії в Кам'янці-Подільському, Жмеринці та Могилів-Подільському та ще в декількох населених пунктах і там відбулися масові арешти так званих «*заколотників*» [8, с. 584-585].

Аналіз матеріалів кримінальних справ проти учасників так званої «Позапартійної групи вільних соціалістів» показав, що інсценована вищим керівництвом Подільської ГНК операція була відверто сфальсифікованою масштабною акцією більшовицьких органів безпеки. Не можна було не помітити, що в матеріалах переважної більшості справ слідчі ігнорували процесуальні засади ведення слідства.

Показовою може стати справа Д. Кирпичника – 30-літнього слюсаря Гайсинського цукрового заводу. За свідченнями Г. Сорочука, він мав

виготовити печатку для отамана Лихо. Утім у процесі єдиного допиту Дмитро Кирпичник категорично заперечував, що виготовляв таку річ. Ймовірно, під впливом фізичної сили сказав, що, на прохання Г. Сорочука, передав інструменти для цієї роботи іншому товаришу [9, 4]. Разом з тим, матеріали допиту не стали на заваді, щоб Колегія ГНК ухвалила постанову: «*вважати вину доведеною і застосувати вищу міру покаряння – розстріляти*» [9, арк. 11].

Улюбленим прийомом співробітників НК було здійснення психологічного тиску на заарештованих. Спочатку за незначну провину їм оголошували неадекватно суворе покарання, а потім його суттєво пом'якшували, прагнучи таким чином підкреслити гуманність і великодушність совецької влади.

Перегляд матеріалів кримінальних справ виявив суттєві розбіжності між висновками слідчих та ухвалами Колегії ГНК, зокрема щодо визначення міри покарання окремих громадян. Так, слідчі особливого відділу 24-ї самарської дивізії, мотивуючи, що «*провина*» підслідних «*повністю доказана*», пропонували колегії застосувати щодо них вищу міру покарання – розстріл. Зокрема, слідчі ухвалили постанову про позбавлення життя 35-х фігурантів [6, арк. 105-119]. Однак, як відомо із матеріалів справ, Колегія губернської НК ухвалила вирок «*розстріляти*» лише декількох громадян (І. Петрунь, Д. Чорний, А. Зозуля, С. Тітаренко, Г. Ковтун та ще декілька осіб, вказаних нижче). При тому, чомусь до вибору міри покарання підсудних, які за ухвалою слідства підлягали розстрілу, члени колегії застосовували вибірковий підхід. Зокрема до страти засуджували громадян, які ніякої участі у підготовці так званого «*державного перевороту*» не брали. Так, кримінальні справи проти директора школи І. Шила та вчителя П. Голембіовського складалися з декількох аркушів (ордер, анкета, протокол одного допиту і кілька дріб'язкових посвідок). Їх звинуватили в тому, що отаман Лихо їм подарував револьвери й вони мали брати участь у повстанні. Але зброя у доказах не значилася й до того ж, жоден із них вини не визнав. Проте це не стало засторогою для колегії ГНК, щоб ухвалити вирок – «*розстріляти*» [10, арк. 11].

Разом з тим, у списках на страту значився Ф. Силицький. Але колегія ГНК ухвалила застосувати проти нього вищу міру покарання із застереженням: «*розстріляти умовно*». У постанові значилося, що він чистосердечно визнав свою вину й тому вирішили передати його справу до таємно-оперативного відділу НК [7, арк. 353].

На наше переконання, Ф. Силицький погодився стати агентом чекістів і тому йому подарували життя. Хоча й він протягнув і цій іпостасі недовго: в 1931 р. був розстріляний у Західній обл. СРСР [7, арк. 355].

У зазначених вище списках на страту значилося прізвище дворянина, полковника царської армії й учасника денікінського карально-експедеційного загону В. Хрулєвича. Але колегія ухвалила дивний, на наш погляд, вирок – «*…враховуючи його пролетарське походження помістити в концтабір терміном на 3 роки позбавлення волі*» [11, арк. 59]. Утім, навіть цей вирок був скасований і восени 1921 р. царський служака відновив свою діяльність в складі Гайсинського військкомату. Правда, тоталітарний совєцький режим лише тимчасового подарував життя денікінському полковнику. У 1938 р. «*трійка*» Харківського НКВС ухвалила покарання – «*розстріляти*» [7, арк. 253].

Подібної участі зазнав В. Кузьменко – «*особливо небезпечний націоналіст*», який працював у штаті Гайсинської надзвичайної комісії. За сценарієм чекістів, він допомагав отаманам звільняти з-під арешту затриманих повстанців. Його справу, як кандидата на розстріл, колегія ГНК взагалі не розглядала. Після цього В. Кузьменко – звичайний селянин із села Губник Гайсинського повіту зумів здійснити неймовірну кар'єру. Колишній чекіст згодом обіймав високі посади, зокрема очолював правління Вукоопспілки, був Народним комісаром лісового господарства УСРР. Утім, в 1937 р., як «*учасника терористичної націоналістичної організації*», його розстріляли [7, арк. 287].

Про відверту фальсифікацію матеріалів висвітленої вище операції подільських чекістів яскраво підтверджують дані, що «*натхненники державного перевороту*» й керівники повстанкомів у Вінниці, Жмеринці й Кам'янці-Подільському, відповідно Г. Шаулко, І. Порайко, А. Левчинський і Г. Радченко взагалі не понесли ніякого кримінального покарання й продовжували успішно трудитися в системі партійно-совєцької влади.

Розглядаючи матеріали кримінальних справ, вражає жорстокість чекістів, які без будь-яких об'єктивних підстав (цілковита відсутність речових доказів: зброї та інших документів тощо) розправлялися з життям ще зовсім молодих, національно орієнтованих громадян. Так, 25-річний секретар повітового військового комісаріату Д. Дзевелюк був розстріляний лише за те, що, як переписувач паперів, бачив якісь контрреволюційні документи і таким шляхом міг бути обізнаним про існування організації. Категоричні заперечення заарештованого щодо правдивості «*свідчень*» проти нього ніякого значення не мали. 3 серпня 1921 р. талановитого артиста розстріляли [12, арк. 14].

Подібної долі зазнав 23-річний мешканець с. Гунчі Кирило Коханчук. На думку слідчого, він, як працівник гайсинського військового продовольчого комітету, міг знати про існування організації. До того ж, Кирило, начебто, ходив у сусіднє село Бондурі з метою встановити контакти з отаманом Лихо [13, арк. 47].

Його земляк, 23-літній Г. Ковтун, який працював діловодом продовольчого відділу військкомату, був також страчений за те, що начебто від товариша К. Коханчука «…*міг знати про існування гайсинської контрреволюційної організації*». Колегію ГНК не зупинила його категорична відмова визнавати свою причетність до діяльності іншого земляка – Г. Сорочука й те, що про підготовку «*повстання*» він нічого не знав. Однак у постанові колегії ГНК традиційно зазначалося: «*розстріляти*» [14, арк. 32].

За наклепом Д. Чорного, в лещата чекістів потрапив диригент популярного на Гайсинщині хорового гуртка 23-річний В Козловський (1898 – 03.08.1921). На той час він працював учителем співів Гайсинської єдиної трудової школи № 2 та педагогічної школи ім. Т.Г. Шевченка. Талановитий хоровий диригент втратив життя лише за те, що підтримував зв'язки із артистами мандрівного хору, який існував при військкоматі, а частина з них була включена чекістами до учасників міфічної організації «*соціалістів*» [15, арк. 11].

Втратила життя працівниця райспоживспілки й відома в Гайсині артистка міського драматичного гуртка Г. Резніченко. Членів колегії не

зважили, що вона не визнала своєї вини. Вердикт був однозначний – «*розстріляти*» [16, арк. 21].

Загалом, висвітлена вище масштабна акція Подільської ГНК безпосередню торкнулася значної кількості окремих громадян та їх родин. Зокрема до камер особливих відділів потрапило чимало службовців державних установ, працівників культури та освітніх установ. Оперативники заарештували 93 громадянина, з яких частина була звільнена, а 51 особа отримала покарання. При тому, лише 14 арештованих «*зізналися*» у скоєні «*контрреволюційних злочинів*» [4, с. 93]. У матеріалах кримінальної справи І. Петруня значилося, що слідчі особливого відділу 24 -ї дивізії та 72-ї бригади звільнили з-під варти 27 заарештованих громадян, мотивуючи, що вони «…*ніякого відношення та участі в даній справі не брали*» [6, арк. 167]. Утім, дивує певна вибірковість «*особістів*» при визначенні покарання, адже у списках були присутні прізвища полковника царської армії М. Хлистова, службовців сумнозвісної офіцерської роти «*звірства*» братів Мескових та ін. [6, арк. 168]. Водночас у списках, складених цими ж слідчими, для 10 фігурантів визначалося покарання у вигляді заточення терміном 3-5 років в концтаборах Донбасу, в т. ч. Л. Бобровицькому, А. Сікорському, М. Лужецькому, С. Мескову та декільком іншим денікінцям, які служили у названій вище карально-експедиційній роті [6, арк. 168 зв.].

На наше глибоке переконання, майстерно розроблений верхівкою Подільського ГНК сценарій щодо початку всеукраїнського повстання на території Подільської губернії, організованого під керівництвом декількох діячів місцевого масштабу, потрібно розцінювати як відверте фальшування реальної ситуації та як спробу заробити вагомі дивіденди для чергової нагороди і підвищення в ієрархічній структурі ВЧК. Не даремко очільник губернської НК Л. Заковський за криваві злочини на Поділлі отримав найвищу оцінку своєї діяльності. Його заслуги перед партією висвітлено в статті відомих українських вчених О. Жадана й В. Золотарьова «Улюбленець «залізного Фелікса» (сторінки біографії комісара державної безпеки 1-го рангу Л. М. Заковського)». Зокрема, у витязі із атестаційного листа садиста читаємо таке: «…*Толковий адміністратор і здібний організатор. Бойовий чекіст з твердою волею та рішучий..».* Цікаво, що за даними зазначних вище дослідників, кривавий злочинець після масових розстрілів учасників так званої «Позапартійної групи…» зразу потрапив до когорти «*славних чекістів*». Згідно наказу ВУЧК за № 90 від 11 вересня 1921 р. Л. Заковський разом з іншими українськими чекістами*, «які найбільш відзначилися та особистими заслугами наблизили момент і увінчали успіх перемоги*», отримав найвищу нагороду республіки – *орден «Червоного Прапора № 9110»* [3, с. 156].

Отже, підбиваючи підсумки гучної операції подільських чекістів проти так званої «*контрреволюційної організації*» «Позапартійної групи вільних соціалістів», ми пересвідчились, що висвітлена вище інспірована керівником Подільської губ. НК Л. Заковським гучна справа стала однією із перших масових терористичних акцій подільських чекістів, спрямованих на ліквідацію учасників повстанського руху та політичних опонентів правлячої більшовицької партноменклатури. Виступаючи в ролі карального інституту окупаційної влади, подільські чекісти у практиці ведення слідчих дій застосовували методи

відвертої дискредитації, компрометації, ізоляції та фізичного знищення громадян. Набутий у перші роки окупаційної влади зловісний досвід став для подільських чекістів взірцем діяльності у роки сталінського лихоліття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Державний архів Вінницької обл.: ДАВіО, ф.Р-2625, оп. 2, спр. 38.
2. Реабілітовані історією. Одеська область: Книга перша / Упорядники Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. – Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2010.
3. *Бажан О., Золотарьов В.* Улюбленець «залізного Фелікса» (сторінки біографії комісара державної безпеки 1-го рангу Л.М. Заковського). // Південний Захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. - Вип. 7. – Одеса: Друкарський дім, 2009. с. 146-163.
4. *Заковский Л.* Год работы // Сборник статей и материалов о деятельности ПОДГУБЧКА за 1921 год. Винница: Издательство Губчека, 1922.
5. «Позапартийная група вольных социалистов» // Год работы. Сборник статей и материалов о деятельности Подгубчека за 1921 год. – Винница: Издание Подгубчека, 1922.
6. ДАВіО, ф.Р-6023, оп. 4, спр. 16131, т 1.
7. Там само, т 2.
8. *Валерій Рекрут.* Нариси життя Гайсинщини. Книга 4: Край в умовах формування совєцької моделі тоталітаризму (1920 – 1929 рр.). Том І: Становлення більшовицької окупаційної влади на території Гайсинського повіту (друга половина 1920 – 1922 рр.). – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2026.
9. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 7004.
10. Там само, спр. 7014.
11. Там само, спр. 7053.
12. Там само, спр. 7010.
13. Там само, спр. 4653.
14. Там само, спр. 6996.
15.Там само, спр. 7012.
16. Там само, спр. 8119.

Анатолій Трембіцький

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЛІКАР, ПИСЬМЕННИК І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ ВАСИЛЬ НАЛИВАЙКО (*1887 – †1938)

Анотація. *У статті розкрито життєві шляхи і діяльність, одного з багатьох видатних особистостей Подільського краю, відомого українського письменника, громадського діяча, вояка Армії УНР, доктора медицини Василя Семеновича Наливайка (*01.01.1887 – †24.08.1938).*

Ключові слова*: подолянин, Вінниччина, Василь Семенович 1887–1938.*

Anatoliy Trembitsky

UKRAINIAN MILITARY DOCTOR, WRITER AND PUBLIC ACTIVIST VASYLY NALIVAYKO (*1887 – †1938)

Abstract. *The article reveals the life path and activities of one of the many outstanding personalities of the Podolsk region, the famous Ukrainian writer, public figure, soldier of the UNR Army, Doctor of Medicine Vasyl Semenovich Nalivayko (*01.01.1887 – †24.08.1938).*

Keywords: *Podolian, Vinnytsia region, Vasyl Semenovich 1887–1938.*